

ЭТОТ ДЕНЬ МЫ ПРИБЛИЖАЛИ, КАК МОГЛИ...

Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 70-летию Победы в Великой Отечественной войне и окончания Второй мировой войны (Минск, 7-8 мая 2015 г.)

Часть
2

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК БЕЛАРУСИ
МИНИСТЕРСТВО ОБОРОНЫ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

ЭТОТ ДЕНЬ МЫ ПРИБЛИЖАЛИ, КАК МОГЛИ...

Материалы Международной научно-практической
конференции, посвященной 70-летию Победы
в Великой Отечественной войне
и окончания Второй мировой войны
(Минск, 7–8 мая 2015 г.)

В двух частях

Часть

2

Минск
«Беларуская навука»
2016

ПРАБЛЕМА МАРАЛЬНАГА ВЫБАРУ ГЕРОЯ Ў ВАЕННЫХ ТВОРАХ В. БЫКАВА І Ё. АВІЖУСА: ПАРАЎНАЛЬНА-ТЫПАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ

У літаратуры, прысвечанай Вялікай Айчыннай вайне, асабліваю плынь складаюць творы, якія раскрываюць жыццё на акупаванай фашыстамі тэрыторыі і ставяць праблему маральнага выбару ў спалучэнні з асэнсаваннем пісьменнікамі даваеннага часу, што ў многіх адносінах прадвызначаў успрыманне падзей ваеннага ліхалецця прадстаўнікамі тых народаў Савецкага Саюза, якія, як Літва, былі далучаны да СССР або, як Заходняя Беларусь, аб'яднаны з Саюзам ужо падчас Другой сусветнай вайны.

Паказальнымі ў гэтых адносінах з'яўляюцца творы беларускага пісьменніка Васіля Быкава і літоўскага Ёнаса Авіжуса. Пры гэтым варта мець на ўвазе, што разуменне і магчымасці асэнсавання і адлюстравання падзей вайны былі ў пэўным сэнсе абмежаваны тым гістарычным часам, у якім жылі і тварылі самі пісьменнікі. І В. Быкаў, і Ё. Авіжус успрымалі і адлюстроўвалі вайну з пазіцыі разумення яе савецкім чалавекам, г. зн., з аднаго боку, ведаючы яе завяршэнне, наступствы і г. д., а з другога – падзяляючы той погляд на вайну, які ўсталяваўся ў савецкім грамадстве. Ставічы сваіх герояў у сітуацыю маральнага выбару, пісьменнікі мусілі пераадольваць характэрную для літаратуры савецкага часу «зададзенасць» характараў і паводзін персанажаў, але толькі ў тых межах, якія адводзіў гістарычны час самім пісьменнікам. Вось чаму ў творчасці В. Быкава і Ё. Авіжуса вялікае значэнне атрымлівала спроба асэнсавання даваеннага жыцця, якое не толькі аказала значны ўплыў на вайну і рэальных людзей, але і магло б выступіць самастойнай праблемай творчасці. Аднак у 1970–1980-я гады час для гэтага яшчэ не настаў.

Цікавы матэрыял для параўнання даюць апавесць В. Быкава «Сотнікаў» і раман Ё. Авіжуса «Згублены прытулак»: у абодвух творах героі робяць маральны выбар, зыходзячы як з папярэдняга асабістага вопыту, так і з гістарычнага досведу народаў, да якіх належаць.

В. Быкаў у большасці сваіх ваенных твораў адлюстроўваў унутраныя прычыны паводзін герояў у экстрэмальных умовах. У апавесці «Сотнікаў» сцвярджаецца думка, што аднойчы зроблены выбар у ваенны час прадвызначае далейшы лёс, што немагчыма змяніць. І гэты матыў будзе ў далейшым гучаць у творах беларускага пісьменніка мацней і мацней.

Напрыклад, стараста Пётра, які пражыў доўгае і складанае жыццё, пайшоў служыць немцам, каб дапамагчы вяскоўцам. «Для людзей хацеў. Хацеў, каб людзям лепей было. А цяпер скажу: памыліўся. Гэта не тыя немцы, што былі некалі. Я такіх не ведаў, гэта звяр'ё. Ну а нашы... Нашы ведама што, каторыя з імі» [2, с. 146]. Дзёмчыха не выгнала партызан, пашкадавала хворага. І ўсе гэтыя ўчынкi прадвызначылі іх далейшы лёс.

Варта звярнуць увагу на адносіны да падзей. Сотнікаў перажывае, што тыя, хто засталіся на балоце, «гібелі ад сцюжы і чакалі іх з якім-небудзь харчам» [2, с. 14]. Аўтар проціпастаўляе фізічную і духоўную моц, паказвае, што больш важна для чалавека. Сотнікаў «фізічна быў слабак, і толькі ў яго духоўных магчымасцях было штось неверагодна магутнае, часам непадуладнае ніякай самай пагрозлівай сіле» [2, с. 77], для яго найважнейшым было застацца чалавекам.

«Рыбак быў нязлы чалавек, але, маючы неблагое здароўе, ставіўся да хворых трохі безуважна...» [2, с. 87], і ён адчуваў патрэбу выжыць, выжыць любым коштам. Так, спужаўшыся смерці, выдаў Дзёмчыху, фактычна пакінуў дзяцей сіротамі.

На герояў значны ўплыў аказвала папярэдняе даваеннае жыццё: апынуўшыся сам-насам з праблемай выжывання, яны разважаюць над сэнсам жыцця, даводзяць сабе правільнасць сваіх учынкаў.

Маральны выбар стаў вырашальным для кожнага. Прыход партызан да вяскоўцаў апынуўся трагедыяй. Старасту расстралялі, таму што авечку апазналі – не данёс на партызан, Дзёмчыху – хавала іх на гарышчы.

В. Быкаў падкрэслівае, што менавіта адносіны да ўласнага жыцця і смерці вызначаюць сутнасць чалавека. «Смерці ў баі ён (Сотнікаў) не баяўся – перабаяўся ўжо за дзясятка самых безнадзейных выпадкаў і не калаціўся за сваё жыццё, якое даўно не было для яго асалодай, а ў нейкага часу перастала быць і абавязкам. Важна было жыць тады, калі ён быў камандзірам у арміі, калі ў яго была сіла, ад якой залежалі лёсы людзей, аб якіх таксама трэба было клапаціцца. А цяпер ён быў сам-адзін і даў толькі аб сабе» [2, с. 58]. Таму ён імкнецца памерці з гонарам, лічыць, што «мерай усяго існага, як у мірны час, так і на вайне, заставаўся чалавек, платай якога за свабоду і гонар краіны было яго жыццё» [2, с. 76].

Рыбак, наадварот, увесь час разважаў, як бы яшчэ пажыць, і яму «дужа выразна і шчасліва адкрываўся: калі Сотнікаў памрэ, дык ягоныя шансы куды як палепшацца. Іншых тут сведак няма, можна будзе казаць пра атрад, што здасца патрэбным, правярць не будзе ў каго» [2, с. 135]. Ён вырашае супрацоўнічаць, маніць, спадзяецца вырвацца, не чуе папярэджання Сотнікава: «Гэта – машына! Або будзеш служыць ёй, або яна сатрэ цябе ў парашок!» [2, с. 139]. І гэта машына зламала Рыбака, не пакінула яму выбару, дакладней, ён, выбар, быў зроблены, як толькі захацеў выжыць любым коштам.

Панарамна падобная праблема раскрываецца ў рамане Ё. Авіжуса. Асэнсоўваюцца падзеі лета 1941 г., героі паводзяць сябе адпаведна папярэдняму вопыту. Жыхары Літвы, як і Беларусі, па-рознаму сустрэлі акупантаў. Адзін з галоўных герояў твора Гедымінас Джугас, гісторык па адукацыі, спрабуе прытрымлівацца нейтралітэту ў ацэнцы падзей, ён паказаны як патрыёт самастойнай Літвы. Менавіта яму належаць прагматычныя словы: «История не знает случая, чтоб один народ просто так, по доброте сердечной, освободил другой народ» [1, с. 18]. Ён выказвае сумненне, што акупанты дадуць магчымасць кіраваць на роднай зямлі тым, хто пайшоў ім служыць.

Адомас Вайнорас стаў служыць кіраўніком паліцэйскага ўчастка Краштупенай, ён быў перакананы, што з'яўляецца дзеючай уладай. Варта адзначыць, што ён не выдаў чырвонаармейца, якога выратавала Аквіле, хаця і сварыўся на яе. Спрачаючыся з Гедымінасам, пераконваючы і сябе, і яго ў правільнасці свайго шляху, ён нават сцвярджае: «Литовцы уже доказали, что не способны жить самостоятельно. Работящая, добросовестная скотина, хорошее стадо, но оно нуждается в чужих пастухах, которые знай щелкают кнутом» [1, с. 18]. Вайнорас служыў, але спрабаваў рабіць так, каб і немцы былі задаволены, і ў крыві не запэкацца. Аднак Дангель не пакінуў яму выбару пасля далучэння паліцыі да групы карнікаў, якімі кіраваў гаўптшарфюрар Лямке. Як і Рыбак, Адомас пераступіў тую мяжу, пасля якой няма адваротнага шляху. Акупанты бралі ў маральны палон тых, хто ім служыў, яны рабілі з іх машыны смерці. З вуснаў Дангеля гучыць ідэя панавання арыйскай расы: «Земля принадлежит самым сильным, здоровым, талантливым! Каждый неполноценный – бремя для человечества, препятствие на пути прогресса, он не может править, создавать культурные ценности, его призвание – таскать кирпичи, из которых мы, совершенные, построим здание новой цивилизации. Германия призвана историей выполнить эту величественную миссию» [1, с. 434].

Супраціўленне гэтым ідэям аказвалі камсамольцы, камуністы, партызаны. Неабходна адзначыць, што тых камсамольцаў, якія па нейкіх прычынах засталіся на акупаванай тэрыторыі, адразу забівалі. Частка насельніцтва спрабавала наладзіць сваё жыццё ў такіх жорсткіх умовах. У асноўным гэта былі сяляне, якія цікавіліся толькі сваёй зямлёй. Напрыклад, Аквіле паступова ператвараецца ў жанчыну, падобную на сваю маці (якую асуджала апошні час), таму што ў яе нарадзіўся сын. Некаторых з іх хвалюе, як да іх ставяцца. І зноў з вуснаў Гедымінаса гучаць словы, якія вызначаюць нязначнасць гэтых хваляванняў у глабальным маштабе: «Какое имеет значение, уважаю я вас или презираю, когда рушатся целые державы, а убийство человека возвели в подвиг?» [1, с. 74]. Гедымінас уваважае тую частку інтэлігенцыі, якая спрабуе зразуменьце падзеі, асэнсваць іх, застацца не закранутымі імі. «Человек, как и многие твари на земле, обороняется защитным цветом. Тот, кто не умеет приспособиться, – погибает. Уцелели лишь особи со звериным инстинктом – любой ценой спасти шкуру. Человек-зверь пожирает просто человека; человечество не приближается к совершенству, а удаляется от него» [1, с. 75]. На працягу ўсяго твора ён разважае над значэннем падзей, іх роляй у гісторыі. Аднак і Гедымінас павінен зрабіць свой маральны выбар. І гэты момант настае. Пабываўшы ў нямецкай турме, атрымаўшы прапанову супрацоўнічаць і адмовіўшыся, ён вызначаецца: гатовы ісці да партызан, але баіцца наклікаць на іх бяду, таму што вялікая верагоднасць, што за ім сочаць.

Кожны з празаікаў паказаў асаблівасці ўспрымання вайны ў сваёй краіне, безумоўна, ёсць падабенства і адрозненне. Паралель можна правесці паміж такімі героямі, як Рыбак і Адомас Вайнорас, Дзёмчыха і Аквіле, Пётра і Гедымінас. Яны не цалкам падобныя, аднак асноўныя рысы характару супадаюць.

Такім чынам, і В. Быкаў, і Ё. Авіжус паказалі, што маральны выбар герояў залежыць ад даваеннага мінулага, уяўленняў пра магчымыя варыянты развіцця грамадства ў час нямецкай акупацыі, патрыятычных адчуванняў, страты летуценняў адносна палітыкі фашыстаў.

Літаратура

1. Авижус, Й. Потерянный кров / Й. Авижус. – М.: Сов. писатель, 1983. – 496 с.
2. Быкаў, В. Ліквідацыя. Без цензуры / В. Быкаў. – Мінск: Медыял, 2014. – 368 с.

З. І. Трацяк (Полацк)

«СВАІМ Я НЕ ВОРАГ»: ТРАНСФАРМАЦЫЯ ВОБРАЗА «ЧУЖОГА» Ў ТВОРЧАСЦІ ВАСІЛЯ БЫКАВА

Памежная сітуацыя вайны падае звыклія маральна-этычныя праблемы ў новым ракурсе. Традыцыйным для батальнай літаратуры розных краін і эпох застаецца пытанне пра дачыненні «свайго» і «чужога». Вырашаць яго даводзіцца ў ідэйна-тэматычным і фармальна-стылістым планах. Дадзеная праблема паўстала перад А. Адамовічам, Я. Брылем, В. Быкавым, І. Навуменкам, І. Пташнікавым, І. Чыгрынавым. Увасабляючы падзеі Вялікай Айчыннай, яны заўважылі, што вобраз чужынца атаясамліваўся не толькі з немцам-фашыстам, але і з прыстасаванцам, здраднікам і маліцаем. Зведаная знутры рэчаіснасць вайны сведчыла пра глыбіню і шматаспектнасць праблемы. Арыгінальнае яе вырашэнне прадстаўлена ў творах В. Быкава. У сукупнасці яны сведчаць пра эвалюцыю пісьменніцтва адносна да катэгорый «сваё» і «чужое». Пераасэнсаваныя аўтарам у адпаведнасці з нацыянальнай культурнай традыцыяй, яны і сёння «адыгрываюць актыўную ролю ў фарміраванні ментальнасці сучаснікаў і... прадстаўнікоў наступных пакаленняў» [8, с. 24].

В. Быкаў часцей за ўсё нівелюе знаёмыя арыенціры: нацыянальную прыналежнасць, сацыяльнае паходжанне, адукацыю дзейнай асобы, што трапіла на вайну. Яны не маглі вычарпаць усе аспекты праблемы і беспамылкова вызначыць, што персанаж прызна ці варожа паставіцца да іншых. Папярэднікі празаіка (З. Бядуля, Ц. Гартны, М. Гарэцкі, М. Зарэцкі, Я. Колас, К. Чорны) заўважылі гэта ў 1920–1930-я гады. Напрыклад, Я. Колас у няскончанай паэме «На шляхах волі» сведчыў: «Свае часамі горш за звера, // Страшней за ворагаў ліхіх» [5, с. 199]. Згаданыя вышэй рысы практычна не раскрывалі ўнутранае вымярэнне чалавека, былі толькі фармальнымі прыкметамі, што гіпатэтычна дазвалялі характарызаваць персанажа як папличніка ці антаганіста. Адзначым, што В. Быкаў наўмысна не згушчаў фарбы, падаючы вобраз акупанта.

Паводле мастака слова, па абодва бакі фронту адной з заган была безаглядная адданасць сістэме штучна ўзгадаваных стэрэатыпаў, шкодных і ў мірны час, і на вайне. Згадаем Сахно і Гарбацюка («Мёртвым не баліць», 1965), Новіка

Секцыя 4

**МАСТАЦКА-ФІЛАСОФСКАЕ АСЭНСАВАННЕ ПАДЗЕЙ
ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

<i>Адамовіч Г. Я.</i> Вобраз-фотаздымак: сюррэалістычная рэальнасць вайны	3
<i>Бароўка В. Ю.</i> Мастацкае асэнсаванне Вялікай Айчыннай вайны ў беларускіх раманах эпічна-хранікальнай формы другой паловы XX ст.	9
<i>Баўтрэль І. Г.</i> Вялікая Айчынная вайна ў беларускім вянку санетаў: станаўленне і асаб- лівасці развіцця новай літаратурнай традыцыі	15
<i>Гембіцкая-Бортнік В. А.</i> Асоба і грамадства ў аповесці В. Быкава «Мёртвым не баліць»	20
<i>Гніламёдаў У. В., Мікуліч М. У.</i> Беларуская паэзія перыяду Вялікай Айчыннай вайны . .	26
<i>Губская В. М.</i> Максім і Лёня Гарэцкія: два пакаленні – дзве вайны	33
<i>Дудараў А. А.</i> Перамога.	36
<i>Делендзік А. А.</i> Мое партызанскае дзтва	37
<i>Жарікова А. А.</i> Война и музы: Великая Отечественная война в произведениях художни- ков-фронтовиков	45
<i>Ермаковіч К. А.</i> Выхаванне патрыятызму пры вывучэнні твораў ваеннай тэматыкі ў школе	47
<i>Козіч В. І.</i> Ваенная тэма ў беларускай літаратуры: праблемы ўзаемапаразумення ў сту- дэнцкай аўдыторыі	53
<i>Лаўшук С. С.</i> А праўда застаецца: творы беларускай драматургіі аб Вялікай Айчыннай вайне	59
<i>Мароз В. К.</i> Ашчаджаныя вайной творцы, «якія прарасталі з небыцця словам».	65
<i>Навасельцава Г. В.</i> Мастацкае інтэрпрэтацыя мінулага праявілі першага пасляваен- нага дзесяцігоддзя ў кантэксце падзей Вялікай Айчыннай вайны	70
<i>Пашкоў Г. П.</i> Па праву жывага	76
<i>Саверчанка І. В.</i> Тэма Вялікай Айчыннай вайны ў творчасці Алеся Савіцкага	78
<i>Савіцкі А. А.</i> Калі паўстаў увесь народ	87
<i>Скарынін У. М.</i> Дзень Перамогі стаў часткай маёй душы	93
<i>Скобелев Э. М.</i> Уроки опыта и последствий Великой Отечественной войны.	94
<i>Сычова С. А.</i> Праблема маральнага выбару героя ў ваенных творах В. Быкава і Ё. Аві- жуса: параўнальна-тыпалагічны аналіз.	101
<i>Трацяк З. І.</i> «Сваім я не вораг»: трансфармацыя вобраза «чужога» ў творчасці Васіля Быкава.	104
<i>Часнок І. Ч.</i> Устаноўка на метанарацыю ў раманах К. Чорнага «Млечны Шлях».	107